

לקיחת החוק לידיים - עביד איניש דיניה לנפשיה

הקדמה ומיקוד

אנו מתחילים לעסוק בסדרת שיעורים העוסקים במערכת השיפוט במדינת ישראל הראוי מול המצוי השבוע נעסוק ביכולת של אדם לעשות דין לעצמו בלא הזדקקות להליכה לבית הדין מהו גבולות ההיתר ומהו טעם ההיתר שלמעשה מייתר את מערכת המשפט בישראל מה שעומד לכאורה בניגוד מוחלט לכל הגיון סביר.

לימודנו השבוע מתחלק לחמישה חלקים (ע"פ כותרות המשנה המובאים בדפי המקורות)

חלק א- עביד איניש דיניה לנפשיה במקום הפסד ושלא במקום הפסד- חלק זה מהווה היסוד המרכזי בגמ' לכל הסוגיה כולה לכן יש ללמוד את הגמ' בעיון ככל הניתן במגבלות הזמן בעיקר בניסיון להבין מהי נקודת המחלוקת בין רב נחמן לרב יהודה. הרי"ף והשטמ"ק המובאים לאחר מכאן רק מביאים את פסק ההלכה במחלוקת זו ובמידה ואין הזמן מאפשר יש לדלג עליהם

חלק ב- עביד איניש דינה לנפשיה במלווה- בחלק זה נלמד מדוע במלווה לא יכול להוציא משכון מהלווה בכח, מדין עביד איניש דינא לנפשיה מיקוד הלימוד בחלק זה: המקורות המרכזיים בחלק זה הינן הגמ' בבא מציעא וכן המרדכי. הגמ' בברכות הינה רק ע"מ להבין את דברי המרדכי, והנימוקי יוסף פחות חשוב.

חלק ג- עביד איניש דינא לנפשיה במה שתחת ידו- בחלק זה ננסה להבין את החילוק בין דבר שתחת ידו לדבר המצוי ברשות חברו. כאשר הזמן דחוק יש לדלג לחלוטין על כל חלק זה.

חלק ד- עביד איניש דינא לנפשיה בדין שידוע רק לו עצמו ולא לאחרים- בחלק זה נלמד מעוד בחינה את גבולות ההיתר של דין זה וכן את ההבדל בין דין זה לבין דין תפיסה המובא פעמים רבות בש"ס. יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה ולהבין את יסוד המחלוקת בין המהרי"ק לים של שלמה השו"ע מהווה סיכום של כל פרטי הדין עד כה, כאשר יש זמן יש ללמוד אותו עם נושאי כלים.

חלק ה- עביד איניש דינא לנפשיה- הכאת אדם שלא ע"פ ב"ד, עביד איניש דינא לנפשיה- טעם הדין- בחלק זה אחר שראינו את יסודות הדין ממספר כיוונים ננסה להבין מהי סיבת ההיתר לעשות דין לעצמו ולעיתים אף להבול בחברו למרות שיש בכך איסור דאורייתא. חלק זה הינו המרכזי ביותר אולם מובא בסוף משום שבלי הבנת יסוד הדין קשה יהיה להבין אותו כיאות. אי לכך יש להשאיר לו די זמן בלימוד. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה. יש לראות את הגמ' ב"ק ולנסות להבין מהו היחס בינה לבין דין עביד איניש דינא לנפשיה, לאחר מכאן יש להבין את הסתירה בין שני המקורות ברמב"ם ותירוצה ע"פ המשנה למלך. לאחר מכן יש להבין את דברי הטור ע"פ הים של שלמה ולהבין את המחלוקת בינו לבין הרמב"ם הנ"ל וכיצד פסק השו"ע במחלוקת ביניהם. לאחר כל זאת יש לנסות להבין את טעם דין עביד איניש דינא לנפשיה ע"פ דברי החוות יאיר, התיבות ושו"ת משנה הלכות

עביד איניש דיניה לנפשיה במקום הפסד ושלא במקום הפסד

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף כז עמוד ב- דף כח עמוד א

שלח ליה רב חסדא לר"נ, הרי אמרו: לרכובה - שלש, ולבעיטה - חמש, ולסנוקרת - שלש עשרה, לפנדא דמרא ולקופינא דמרא מאי? שלח ליה: חסדא, חסדא, קנסא קא מגבית בבבלי? אימא לי גופא דעובדא היכי הוה? שלח ליה, דהוא גרגותא דבי תרי דכל יומא הוה דלי חד מנייהו, אתא חד קא דלי ביומא דלא דיליה, א"ל: יומא דידי הוא! לא אשגח ביה, שקל פנדא דמרא מחייה. א"ל: מאה פנדי בפנדא למחייה, אפילו למ"ד לא עביד איניש דינא לנפשיה, במקום פסידא עביד איניש דינא לנפשיה. דאתמר, רב יהודה אמר: לא עביד איניש דינא לנפשיה, רב נחמן אמר: עביד איניש דינא לנפשיה; היכא דאיכא פסידא - כ"ע לא פליגי דעביד איניש דינא לנפשיה, כי פליגי - היכא דליכא פסידא, רב יהודה אמר: לא עביד איניש דינא לנפשיה, דכיון דליכא פסידא ליזיל קמיה דיינא; ר"נ אמר: עביד איניש דינא לנפשיה, דכיון דבדין עביד לא טרח. מתיב רב כהנא, בן בג אומר: אל תיכנס לחצר חברך ליטול את שלך שלא ברשות, שמא תראה עליו כגנב, אלא שבור את שיניו, ואמור לו שלי אני נוטל! א"ל:

עמך! בן בג בג יחידאה הוא, ופליגי רבנן עליה. רבי ינאי אמר: מאי שבור את שיניו? בדין. אי הכי, ואמור לו - ואומרים לו מיבעי ליה! שלי אני נוטל - שלו הוא נוטל מיבעי ליה! קשיא. ת"ש: שור שעלה ע"ג חבירו להורגו, ובא בעל התחתון ושמט את שלו ונפל עליון ומת - פטור; מאי לאו במועד, דליכא פסידא! לא, בתם, דאיכא פסידא. אי הכי, אימא סיפא: דחפו לעליון ומת - חייב; ואי בתם, אמאי חייב? שהיה לו לשמטו ולא שמטו. תא שמע: הממלא חצר חבירו כדי יין וכדי שמן - בעל החצר משבר ויוצא משבר ונכנס! אמר ר"נ בר יצחק: משבר ויוצא - לב"ד, משבר ונכנס - להביא זכותיו. ת"ש: מניין לנרצע שכלו לו ימיו ורבו מסרהב בו לצאת, וחבל ועשה בו חבורה, שהוא פטור? ת"ל: לא תקחו כופר... לשוב, לא תקחו כופר לשוב! הכא במאי עסקינן - בעבדא גנבא. עד האידנא לא גנב, והשתא גנב? עד האידנא הוה אימתיה דרביה עליה, השתא לית ליה אימתא דרביה עליה. ר"נ בר יצחק אמר: בעבד שמסר לו רבו שפחה כנענית, עד האידנא היתירא, והשתא איסורא. ת"ש: המניח את הכד ברה"ר, ובא אחר ונתקל בה ושברה - פטור; טעמא דנתקל בה, הא שברה - חייב! אמר רב זביד משמיה דרבא: הוא הדין אפ"ל שברה, והאי דקתני נתקל? איידי דקבעי למיתני סיפא: אם הוזהק - בעל חבית חייב בנזקו, דדוקא נתקל, אבל שבר לא, דהוא אזיק נפשיה, קתני רישא נתקל! ת"ש: וקצתה את כפה - ממון; מאי לאו בשאינה יכולה להציל ע"י דבר אחר! לא, שיכולה להציל ע"י דבר אחר. אבל אינה יכולה להציל ע"י דבר אחר - פטורה, אי הכי, אדתיני סיפא: ושלחה ידה - פרט לשליח ב"ד, לפלוג ולתני בדידה: בד"א - בשיכולה להציל ע"י ד"א, אבל אינה יכולה להציל ע"י דבר אחר - פטורה! ה"נ קאמר: בד"א - בשיכולה להציל ע"י דבר אחר, אבל אינה יכולה להציל ע"י דבר אחר, נעשה ידה כשליח ב"ד ופטורה. ת"ש: הרי שהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדהו, נטלה ונתן להם מן הצד - מה שנתן נתן, ושלו לא הגיעו; ואי אמרת עביד איניש דינא לנפשיה, לנקוט פזרא וליתיב! אמר רב זביד משמיה דרבא: גזירה שמא יתן להם דרך עקלתון. רב משרשיא אמר: בנותן להם דרך עקלתון. רב אשי אמר: כל מן הצד דרך עקלתון הוא, קרובה לזה ורחוקה לזה. אי הכי, אמאי שלו לא הגיעו? לימא להו: שקולו דידכו והבו לי דידי! משום דרב יהודה, דאמר רב יהודה: מיצר שהחזיקו בו רבים - אסור לקלקלו. ת"ש: בעל הבית שהניח פאה מצד אחד, ובאו עניים ונטלו מצד אחר - זה וזה פאה; וא"א עביד איניש דינא לנפשיה, אמאי זה וזה פאה? לנקוט פזרא וליתיב! אמר רבא: מאי זה וזה פאה? לפוטרו מן המעשר, כדתניא: המפקיר את כרמו, והשכים בבקר ובצרו - חייב בפרט ובעוללות ובשכחה ובפאה, ופטור מן המעשר.

רי"ף מסכת בבא קמא דף יב עמוד א- דף יב עמוד ב (מדפי הרי"ף)

שלח ליה רב חסדא לר"נ הרי אמרו לרכובה שלש לבעיטה שלש עשרה לפנדא דמרא לקופינא דמרא מאי שלח ליה חסדא חסדא קנסא קמגבית בבבל אימא לי איזה גופיה דעובדא היכי הוה אמר ליה דההיא גורגותא דבי תרי דכל יומא הוה דלי חד מינייהו יומא חד אזל חד מינייהו וקא דלי ביומא דחבריה אמר ליה יומא דילי הוא לא אשגח ביה שקל פנדא דמרא מחייה אמר ליה למחיה במאה פנדאי דמרא אפילו למ"ד לא עביד איניש דינא לנפשיה במקום פסידא עביד איניש דינא לנפשיה דאיתמר רב יהודה אמר לא עביד איניש דינא לנפשיה רב נחמן אמר עביד איניש דינא לנפשיה היכא דאיכא פסידא כולי עלמא לא פליגי דעביד איניש דינא לנפשיה כי פליגי היכא דליכא פסידא רב יהודה אמר לא עביד איניש דינא לנפשיה כיון דליכא פסידא ליזיל לקמי דיינא רב נחמן אמר עביד איניש דינא לנפשיה דכיון דדינא קעביד אמר לא מצינא דאיטרח: והלכה כרב נחמן [כתובות י"ג ע"א] דקי"ל הלכה כרב נחמן בדיני:

שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף כח עמוד א

לרבינו אפרים וז"ל: הא מילתא דאמר רב נחמן דאפילו שלא במקום פסידא עביד איניש דינא לנפשיה לאו דינא דהא לית בה פיטור וחייב ולית בה נמי אי עביד מהדרין ליה או לא מהדרין ליה אלא במותר ואסור קא מיפלגי דרב נחמן סבר שרי ליה לאיניש למיעבד דינא לנפשיה ורב יהודה סבר אסור במקום דליכא פסידא אי משתהי עד דאזיל לבי דינא ואפילו במילתא דפסיקא ליה אלא צורבא מרבנן משום כבודו ודיקא מתניתין אליכא דרב יהודה וסוגיין כוותיה. ע"כ דברי הרב.

עביד איניש דינא לנפשיה במלווה

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף קיג עמוד א

המלווה את חבריו - לא ימשכנו אלא בבית דין. ולא יכנס לביתו ליטול משכנו, שנאמר בחוץ תעמד. היו לו שני כלים - נוטל אחד ומניח אחד. ומחזיר את הכר בלילה ואת המחרישה ביום. ואם מת - אינו מחזיר לירשיו. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף לעצמו אינו מחזיר אלא עד שלשים יום, ומשלשים יום ולהלן מוכרן בבית דין.

נימוקי יוסף מסכת בבא קמא דף יב עמוד ב

והא דעביד דינא לנפשיה. היינו דוקא בממונא דשכיח בעיניה כי הכא גבי גרגותא דקא בעי מאריה למשקליה ולאצולי מידא דהיאך דבעי למגזליה או לאזוקי ממוניה ואין צריך לומר גבי הצלת נפשות אבל היכא דליתיה לממונא בעיניה אלא אפרועי הוא דקבעי אפרועי מלוה מיניה לית ליה רשותא למעבד דינא לנפשיה דהא תנן [ב"מ דף קיג א] המלוה את חברו לא ימשכנו אלא בב"ד ודוקא נמי היכא דאית ליה ראייה למציל דממונא דידיה הוא אי נמי דמודה ליה בעל דיניה בהכין אבל היכא דליתיה ראייה ולא מודה ליה אי עבד דינא לנפשיה ע"י הכאה וכיוצא בה מיחייב לשלומי לניזק דמי חבלה דע"כ לא קאמר רב נחמן אלא היכא דעביד דינא דאי נמי לא הוה עביד איהו לא עבדי ליה בי דינא בציר מהכי:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ה עמוד ב

רב הונא תקיפו ליה ארבע מאה דני דחמרא, על לגביה רב יהודה אחוה דרב סלא חסידא ורבנן, ואמרי לה: רב אדא בר אהבה ורבנן, ואמרו ליה: לעיין מר במיליה. אמר להו: ומי חשידנא בעיניכו? אמרו ליה: מי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא? אמר להו: אי איכא מאן דשמיע עלי מלתא - לימא. אמרו ליה: הכי שמיע לן דלא יהיב מר שבישא לאריסיה. אמר להו: מי קא שביק לי מידי מיניה? הא קא גניב ליה כוליה! אמרו ליה: היינו דאמרי אינשי: בתר גנבא גנוב, וטעמא טעים. אמר להו: קבילנא עלי דיהיבנא ליה. איכא דאמרי: הדר חלא והוה חמרא; ואיכא דאמרי: אייקר חלא ואיזדבן בדמי דחמרא.

מרדכי מסכת בבא קמא פרק המניח רמז ל

קיי"ל כרב נחמן דעביד איניש דינא לנפשיה [*עיין בקולון שורש קס"א ענף א'] פסק רבינו מאיר דהני מילי בחפץ המבורר שהוא שלו ומחזיק בו ומסרב להחזיר לו אבל בשאר מילי (*לא) שאין ידוע אם זה שלו אם לא לית ליה רשות אפילו הוה ליה פסידא לפי דברו דאם כן לא שבקת חיי לכל בריה דכל אחד יאמר לחבירו ודאי דידי מגזל קגזלת לי ויכה אותו ויחטוף אותו ויאמר עבידנא דינא לנפשאי דודאי רב נחמן לא פליג אמתני' דפ' המקבל המלוה את חבריו אינו רשאי למשכנו ועוד והא קרא כתיב בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט וכן מצאתי בספר יראים דר"נ אמר למילתיה בגזלן שדבר שלו בעין ורוצים לגזול [*אותו] ממנו (*או) [*אם] הוציאה גזלן ולא נזקף דמי גזלתו במלוה וקרא דלא תבא אל ביתו לעבוט במלוה (*ובזוקף) [*או בנזקף] למלוה. וראיה מפ"ק דברכות [*דאמר] בתר גנבא גנוב וטעמא טעים. והקשה ה"ר קלונימוס הלא מן הדין לקח דקיי"ל עביד איניש דינא לנפשיה וי"ל דהיינו דוקא אותו דבר עצמו שנלקח לו לאדם מותר לו ליקחנה בכל מקום שיכול להשיגו דומיא דמילתיה דבן בג בג דאמר שלו הוא נוטל אבל הכא לקח זמורות אחרים שלא גנב לו הארוס ומכאן הביא ראייה רבינו מאיר לדבריו דהא הכא ידע רב הונא בודאי שגנב לו דחלילה לו לרב הונא לעכב מספק וכן משמע הלשון מי קא שביק לי מינייהו והא קא גנב כוליה פי' הוא גנוב יותר מכדי חלקו עיין פרק הגזול בתרא גבי ההוא שותא כו':

עביד איניש דינא לנפשיה במה שתחת ידו

שיטה מקובצת מסכת בבא קמא דף כח עמוד א

וודאי אין אנו יכולין לפרש עביד איניש דינא לנפשיה אלא בתובע דקא גבי מיניה דנתבע בלא רשות בית דין אבל בנתבע דלא בעי למפרע לא שייך למימר הכי אלא או ליפרע או ליזיל בהדיה לבי דינא דעבד לווה לאיש מלוה. עד כאן לשון הר"מ ז"ל מסרקסטה.

ים של שלמה (מהרש"ל) מסכת בבא קמא פרק ג סעיף ה

ומ"מ נראה דוקא שתופס משלו. אבל היכא שיש בידו משכון או פקדון. יכול לעכבו אפי' לכתחלה, כדי להציל ממון שלו, בכל טצדקי דבעי. מאחר שברור לו שהוא חייב לו. ולא יכול לברר עליו בעדים. וזה לא נקרא עביד דינא לנפשיה. שהרי לא תפס, אלא שמעכב את שלו בשב ואל תעשה.

קצות החושן סימן ד

אך גבי פקדון משמע דליכא איסור כלל לעכבו תחת ידו וכמ"ש מוהרש"ל. אבל מדברי הזוהר מבואר דהוא איסור גמור ע"ש פרשת במדבר (ח"ג קיט, א) פתח ואמר ה' אורי וישעי (תהלים כז, א) כו' ובר נש בעי לאקדמא ולמפקד בידיה פקדונא דנפשיה כפקדונא דבר נש דיהיב פקדונא לאחרא דאע"ג דאיהו אתחייב לגביה יתיר מההיא פקדונא לאו כדאי לאתאחדא ביה הואיל ופקדונא אתמסר לגביה, ואי יסרב ביה ודאי נבדוק אבתריה דלאו מזרעא קדישא הוא ולאו מבני מהימנותא וכו' ע"ש. ויש לזה פנים על פי נגלה והוא שיטת הריטב"א פרק הכותב (כתובות פד, ב ד"ה ההוא בקרא) דהיכא שבא ליד הנפקד בתורת פקדון צריך למיעבד השבה מעליא, ועיין ש"ך סימן נ"ח סק"ט, ולכן בעל נפש ירחיק מזה:

עביד איניש דינא לנפשיה בדין שידוע רק לו עצמו ולא לאחרים

שו"ת מהרי"ק סימן קסא

ראשונה אשר כתב ידידי מה ראו הקהל על ככה כולי דלמעבד דינא לנפשיהו בדבר שאינו מבורר כו' עד אף על גב דקי"ל כו"נ כו' הא כתב המרדכי וז"ל פסק ר"מ ז"ל דהני מילי בחפץ המבורר שהוא שלו וכו' וודאי ר"נ לא פליג אמתני' דפרק המקבל (דף קי"ג) המלוה את חברו אינו רשאי למשכנו ועוד קרא כתיב בחוץ תעמוד וגומר וכן כתב בס"ה דר"נ איירי בגזלן שדבר שלו בעין ורוצה לגזול ממנו או הוציא גזילו ולא נזקף דמי גזילתו במלוה כו' עד כל שכן וכ"ש הכא דאין להם לקהל שום ברור בזה הממון דלא יכלי למעבד דינא לנפשיהו ולאחזוקי בממון עכ"ל אכן מתוך דבריך נר' דענין זה אתה מחשב' כעביד דינא לנפשי' ולפי דעתי אינו דהא לא מיקרי עביד דינא לנפשי' אלא היכא שעושה מעשה כעין דיין לגבות ממון בשביל ממון אחר או להכות את חברו או להפסידו עד שישלם הממון בכה"ג שייך למימר דינא לנפשי' אבל בכה"ג לא מקרי אלא תופס בכולי תלמוד'. ולפי דבריך שאתה מחשיבו כעביד דינא לנפשי' נבהלתי שהרי רצית לומר דלא עביד דינא לנפשי' אפילו בממון שהוא בעין אלא דוקא היכא שידוע לנו שהוא שלו ולא כשאיין ידוע לנו אלא ע"פ עצמו ואף על גב שטענותו/שטענתו/ על הממון עצמו ולכשתדקק בדבר אי אפשר לומר כן שהרי כל ראיותיו שהבי' ממתני' דפרק המקבל לא מיירי בכה"ג שיש לו תביע' על הממון עצמו אלא דווקא בהלוואה קאמר שאין לו תביעה על שום ממון שיהא בעין אלא חוב בעלמא הוא דאית לי' עליה ויכול הלוה לסלקו בכל מאי דבעי ואפילו בסובין בעלמא ומש"ה קאמר דאינו רשאי למשכנו והיינו דנקט לישנ' דלמשכנו דמשמע שאינו יכול ליטלו אלא בתורת משכון אבל בשיש לו תביע' על גוף הממון עצמו כי הכא שהקהל היה להם תביע' על גוף הממון ושאר כלי הקדש באמרם שנתנדבו לבהכ"ג שלהם בהא לא דבר רבינו מאיר כלל וכן מוכיח גם מתוך דברי ס"ה דמחלק בין זקף למלוה ולא זקף ואם היה הדבר תלוי בידעותינו האם הוא שלו היה ואם לאו א"כ מה לי זקף מה לי לא זקף הא למדת שלא בא רבינו מאיר אלא לאפוקי היכ' שאין לו תביע' על אותו ממון עצמו וכדפירש'. ותדע שכן הוא דלפי דעתך יקשה מיני' שסיים שם המרדכי וז"ל וראי' מפ"ק דברכות דגרסינן בתר גנבא גניב טעמא טעום והקש' הר"ר קלונימוס הלא מן הדין לקח דקי"ל עביד איניש דינא לנפשי'. וי"ל דהיינו דוק' באותו דבר עצמו שנלקח לו לאדם כו' על /שמא צ"ל: /עד/ אבל הכא לקח זמורות אחרת /אחרות/ שלא גנב לו האריס. ומכאן הבי' רבינו מאיר ראי' לדבריו דהא הכ' ידע רב הונא בברור שגנב לו דחליל' לו לרב הונא לעכב מספק וכן משמע הלשון מי שביק ליה מינייהו עכ"ל.

ומדהבי' רבינו מאיר רא"י מדברי רבינו קלונימוס משמע בהדיא שר"ם ורבינו קלונימוס/קלונימוס/ סביר' להו דהיכא שיש לו תביע' על גוף הממון עצמו דשפיר מצי עביד דינא לנפשי' דאלת"ה למה הוצרך רבינו קלונימוס לומר שלקח זמורות אחרות לא נוציא לעז על אותו צדיק ונאמר דלא לקח אלא הזמורות עצמו שגנב לו האריס ומ"מ אמרי לי' רבנן בתר גנבא גנב וכו' משום דלא הוה ידוע לנו שהאריס גנב לו כדמשמע התם וכן מתוך דברי רבינו מאיר עצמו שכתב דהא הכא ידע רב הונא בודאי שגנב לו כו' משמע דדוקא רב הונא הוה ידע אבל לא רבנן דהוון התם אלא ודאי צריך לומר דאם היה לוקח הזמורות עצמו שגנב לו דשפיר הוה עביד ואף על גב דלא הוה ידוע שגנב לו אלא לרב הונא עצמו ולא בא רבינו מאיר להוכיח משם אלא דבעינן שיהא לו תביע' על אותו ממון עצמו לאפוקי ממון אחר כדהתם שלקח זמורות אחרות וזה ברור למבין.

ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ג סעיף ה

ודברי הגאון (המהרי"ק) מאוד תמוהים, דא"כ לא שבקת חי לכל בריה. דכל אחד יהיה תוקף בטליתו של חברו. ויאמר שלי הוא, ויהיה נאמן בטענת ברי. וא"כ כל מאן דאלימ גבר. והוא עצמו כתב באותו הפסק, דלא יכול עביד דינא לנפשיה ע"י גוים להעלילו. אם לא דברור לכל שהוא שלו. דאל"כ לא שבקת חי לכל בריה. דכל חד יהא תוקף בטליתו של חברו ע"י גוים, ויאמר ברור לי שהוא שלי ע"כ. א"כ ק"ו בנדון דידן, דלא שבקת חי, דשכיח יותר שיכול לתפוש ממון חברו. ממה שיהא תוקף ע"י גוים. כי אפילו בדיני גוים קשה לתקוף בטליתו של חברו בלא ראייה... ומה שמביא ראייה דתפיסה מהני בגוף הממון בטענת ברי. אמת שכן הוא. וג"כ אני כתבתיו בפ' כיצד סימן ה'. אבל לא כה"ג, דלא מהני תפיסה בטענת ברי אלא בספיקא דדינא. כגון תרי סהדי דסהדי לזכות, ותרי לחיוב. כהאי שכתבנו בפ' ב'. כגון דבר מסופק בתלמוד, שלא נפשטא. או שנפלה מחלוקת בין הגאונים. אזי מועיל תפיסה בגוף הממון, וע"ש. אבל היכא דטוען זה שלי לקחתי בלא ראייה, וזה טען להד"ם. לא נקרא ספיקא דדינא. ואינו מועיל תפיסה.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות דיינים סימן ד

יכול אדם לעשות דין לעצמו; אם רואה שלו ביד אחר שגזלו, יכול לקחתו מידו; ואם האחר עומד כנגדו, יכול להכותו עד שיניחנו, (אם לא יוכל להציל בענין אחר) (טור), אפילו הוא דבר שאין בו הפסד אם ימתין עד שיעמידנו בדין, והוא שיוכל לברר ששלו הוא נוטל בדין; מ"מ אין לו רשות למשכנו בחובו. הגה: מטעם שיתבאר לקמן סימן צ"ז סעיף ו'. וי"א דווקא בחובו ממש, אבל אם חייב לו בלא הלוואה, או שאין צריך למשכנו כי הוא כבר אצלו בפקדון או מצאו ביד אחר, מותר לתפוס (ריב"ש סי' שצו). וי"א דלא אמרינן עביד אינש דינא לנפשיה רק בחפץ המבורר לו שהוא שלו, כגון שגזלו או רוצה לגזלו או רוצה להזיקו, יכול להציל שלו. אבל אם כבר נתחייב לו מכח גזילה או ממקום אחר, לא (מרדכי ונ"י פרק המניח). ודווקא הוא בעצמו יכול למעבד דינא לנפשיה, אבל אסור לעשות על ידי עובדי כוכבים (ת"ה סי' ש"ד), מיהו אם עבר ועשה על ידי העו"ג, אם לא היה יכול להציל שלו בענין אחר, מה שעשה עשוי (עיין במהרי"ק שורש קס"א). י"א דלא מיקרי עביד דינא לנפשיה אלא כשמזיק לחבירו, כגון שמכהו ולכן לא יוכל לעשות אלא אם כן יוכל לברר שהוא שלו, אבל תפיסה בעלמא שתפסו למשכון, יכול לעשות בכל ענין, ויורד אח"כ עמו לדין (מהרי"ק שורש סי' קס"א).

עביד איניש דינא לנפשיה - הכאת אדם שלא ע"פ בי"ד

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף מח עמוד א

ואמר רבא: נכנס לחצר בעל הבית שלא ברשות, והזיק את בעל הבית או בעל הבית הוזק בו - חייב, הזיקו בעל הבית - פטור. א"ר פפא: לא אמרן אלא דלא הוה ידע ביה, אבל הוה ידע ביה, הזיקו בעל הבית - חייב; מ"ט? משום דאמר ליה: נהי דאית לך רשותא לאפוקי, לאזוקי לית לך רשותא.

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק ב הלכה יב

יש לאדם לעשות דין לעצמו אם יש בידו כח הואיל וכדת וכהלכה הוא עושה אינו חייב לטרוח ולבוא לבית דין, אף על פי שלא היה שם הפסד בנכסיו אילו נתאחר ובא לבית דין, לפיכך אם קבל עליו בעל דינו והביאו לבית דין ודרשו ומצאו שעשה כהלכה ודין אמת דן לעצמו אין סותרין את דינו.

רמב"ם הלכות עבדים פרק ג הלכה ה

אם היו לו אשה ובנים אף על פי שמוסר לו רבו שפחה כנענית אינו יכול להפרישו מאשתו ובניו שנאמר אשתו עמו, ואינו יכול ליתן לו שתי שפחות, ולא ליתן שפחה אחת לשני עבדיו העברים כדרך שנותן לכנעניים שנאמר יתן לו אשה, נרצע שמסר לו רבו שפחה כנענית והגיע יובל והיה רבו מסרב בו לצאת ואינו רוצה לצאת וחבל בו פטור שהרי נאסר בשפחה.

משנה למלך הלכות עבדים פרק ג הלכה ה

בפרק המניח מנין לנרצע שכלו לו ימיו ורבו מסרב בו לצאת כו' ואוקמה ר"נ בר יצחק בעבד שמסר לו רבו שפחה כנענית עד האידנא היתרא והשתא איסורא והקשה הרב מוהרש"ך בח"ג סימן כ"ב דעד כאן לא אוקמה ר"נ בעבד שמסר לו רבו שפחה כנענית אלא אליבא דרב יהודה דס"ל דאין עושה דין לעצמו במקום דליכא פסידא אבל לר"נ דס"ל דעביד איניש דינא לנפשיה אפילו במקום דליכא פסידא אתיא ברייתא כפשטה ואין אנו צריכינן לאוקימתא דר"נ וא"כ רבינו שפסק בהלכות סנהדרין כר"נ למה כתב נרצע שמסר לו רבו שפחה כנענית דמשמע דדוקא משום שמסר לו שפחה רשאי לחבול בו הא לאו הכי אינו רשאי ותירץ דס"ל לרבינו דאף דקי"ל כר"נ דעביד איניש דינא לנפשיה במקום דליכא פסידא אפילו הכי אינו רשאי לחבול בו אפילו אם אינו יכול להציל בדבר אחר כיון דליכא פסידא ומש"ה כתב לאוקימתא דר"נ דמיירי במסר לו רבו שפחה דאי לאו משום האי טעמא אינו יכול לחבול בו כיון דליכא פסידא. והנה לא ביאר הרב ז"ל מנין לו לרבינו חילוק זה דמפשטא דשמעתתא משמע דלר"נ אין חילוק בין מילתא דאיכא פסידא למילתא דליכא פסידא... אשר ע"כ נראה דלעולם דס"ל לרבינו דאפילו במקום דליכא פסידא רשאי להכותו כל שאינו יכול להציל באופן אחר אלא דס"ל דשאני ליכא פסידא דאיפליגו בה ר"י ור"נ מנכנס לחצר חבירו שלא ברשות דהתם אף דליכא פסידא מפני שיכול לבא לב"ד והם יוציאו הגזילה מתחת ידו מ"מ קודם שיבא לב"ד איכא פסידא שדבר שהוא שלו הוא תחת רשות חבירו אבל נכנס לחצר חבירו אין לו שום פסידא כלל שהרי אינו לוקח שום דבר תחת רשותו ומש"ה אף שרשאי להוציאו אינו יכול להכותו ויצא לו לרבינו חילוק זה כפי פירושו באותה הסוגיא דפרק שור שנגח את הפרה

טור חושן משפט הלכות חובל בחבירו סימן תכא

בכל מקום שחובל לחבירו בכוונה חייב בה' דברים אפילו נכנס חבירו לרשותו שלא ברשות וחבל בו והוציאו חייב דנהי שיש לו רשות להוציאו אין לו רשות לחבול בו אבל אם מסרב בו ואינו רוצה לצאת יש לו רשות אפילו לחבול בו ולהוציאו

ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ג סימן ט

וכן מה שכתבו וכ"ש אדם מעלמא, אם יצא עליו [שם] שהוא. גנב. לאו דוקא בגנב, אפילו בלא טעם יכול אדם לגרש את חבירו מביתו, כיון ששונא אותו. ואם הוא אינו רוצה, וחבל בו, עד שמגרש אותו, פטור. כי עביד דינא לנפשיה, כדי להציל את שלו, וכל אחד שולט בביתו. ואין אחר יכול לילך בעל כרחו לביתו. ואף על פי שמסקינן לקמן בפ' הפרה סי' לו (לקמן מ"ח ע"א), הנכנס לחצר חבירו שלא ברשות והזיקו בעל הבית חייב. מפני שיש לו רשות להוציאו, ולא להזיקו. מכל מקום כשהוא מגרשו מן הבית ואינו רוצה לילך יכול לחבל בו. משום דינא דעביד לנפשיה, שיוציאו בכל עניין שיהיה. וכן פסק הטור (סימן תכ"א ס"ח) להדיא. אלא שאין דרך של אדם לגרש את חבירו מן הבית. אם לא בחשש גניבה, או כה"ג. ואם הוא שונא שלו אין דרך שנכנס לביתו. אלא בסתם אדם מעלמא, שנכנס לביתו, ויצא עליו שם גנב. אבל לא יצא עליו שם גנב, אסור לאחזוקי בר ישראל ברשע.

שולחן ערוך חושן משפט הלכות חובל בחבירו סימן תכא סעיף ו

בכל מקום שחובל בחבירו בכוונה חייב בה' דברים, אפילו נכנס חבירו לרשותו שלא ברשות, וחבל בו והוציאו, חייב; דנהי שיש לו רשות להוציאו, אין לו רשות לחבול בו. אבל אם הוא מסרב בו ואינו רוצה לצאת, י"א שיש לו רשות אפילו לחבול בו כדי להוציאו. הגה: וכן מי שיש לו משרת, וחושש שיגנוב לו, יוכל להוציאו קודם זמן השכירות; ואם מסרב, יוכל להכותו עד שיצא (מרדכי פרק המניח).

שו"ת חוות יאיר סימן קסה

שאלה ברעש מלחמות הצרפתים היו בני כפרים מברחיץ לכרכים איש אצל אחיו ומיודעו ומכירו או בשכירות לזמן. והנה בה"ב אחד מבני כרכים שרבו ההברחות בחדריו עד אשר כמעט מלאו פה לפה עד אשר הוא עצמו לא היה לו מקום להניח בו דבר. ובדק בארגזים וחבילות לידע מי ומי המניחים לשם ומצא חבילה אחת שחקר ודרש של מי הוא ולא נודע לו של מי הוא והבין שאחד מן בני הכפרים הכניסו בלי ידיעתו. ואחר שטרח ושאל וחקר לידע מי בעליו ולא נודע לו נטל החבילה וזרקה לחצירו. ואחר איזה ימים כאשר יצא קול שפלוני זרק חבילה מחדרו לחצירו בא בעל החבילה ומצא שנגנב הרבה מחבילתו וגם נתקלקלו כמה בגדים וכרים וכסתות ע"י גשמים ותבע בעל החבילה לבה"ב לדין תשובה... לכן נראה דאם התרה בו שיקח חבירו את פקדונו שאין רצונו שיהיה מונח בביתו ולא השגיח וזרקו לחוץ לחצר כי סבר היה שישמע חבירו ויקחו ונאבד או נתקלקל פטור. מש"כ בלא התראה ואפילו בדא"א להתרות בו כגון בנדון דידן שלא ידע החבילה מי היא כיון דחבירו לא חייב לו דבר גם לא הזיקו דבר ולית ליה פסידא לפי שעה אין לדמותו למה דק"ל כר"נ דס"ל דעביד איניש דינא לנפשי' אפילו בדליכא פסידא כבגמ' דב"ק כ"ח ובטור וש"ע סי' ד' דהתם מיירי ברואה את שלו ביד חבירו או שחבירו רוצה ליקח את שלו או שממלא חצר חבירו כדים שא"א לו לילך אא"כ יעמידם זה על זה דלא אטרחהו בזה כמ"ש התוס' רק משבר ונכנס וכו' פ' בהליכתו וגם שם לא ר"ל שישברם בידיים כ"ש אם יש לו מקום לילך ע"ש בתוס' ד"ה משבר וד"ה טעמא ומשם ראייה דלא שרינן ליה בדלא מילאו לחצר יע"ש.

נתיבות המשפט ביאורים סימן ד

יכול להכות. עיין במשנה למלך [פ"ג מהלכות עבדים הלכה ה'] ובתומים [סק"א] שהקשו, דבסימן תכ"א סעיף ו' בהג"ה כתב דוקא במשרת וחושש שמא יגנוב דאיכא פסידא מותר להכותו, ובלאו הכי אסור להכותו. לכן נראה דהיה קשה ליה להרמב"ם מה שהקשה המשנה למלך מהא דבבא קמא (כ"ח) [מ"ח ע"א], דאמר התם נהי דאית לך רשות לאפוקי לאזוקי לית לך רשותא. ולזה נלפענ"ד דלא מיבעיא במקום שיש לאחר טענה עליו וטוען שבדין הוא מחזיק בו ודינא בעינא ואציית למאמר בית דין, והוי כאפשר להציל בענין אחר, דאסור להכותו כמבואר בב"ק כ"ח [ע"א] גבי אפשר לשוטטו, אלא אפילו אינו אומר שום טענה, מ"מ קשה הדבר שיהיה מותר להכותו לכתחילה במקום דליכא פסידא, דהא אפילו הבית דין גופיה אין שולחין יד בגופו של המסרב תיכף, רק שולחין שליח בית דין ומוציא בעל כרחו, וכשאינו מניח לשליח בית דין, אז מנדין להמסרב, רק באינו משגיח על הנידוי ודאי דמותרין להכותו עד שתצא נפשו, וא"כ מהיכי תיתי יהיה הוא בעצמו מותר להכותו, הא הוי כאפשר להצילו בענין אחר, דהיינו שילך לבית דין, ואם לא יציית דין הבית דין ינדוהו, ולא חשידי ישראל לעבור אנדווי, וגם הבית דין אפשר שישלחו שלוחם להוציאו מהבית בלי הכאה כלל. ועוד, שמא יש לו טענה שאינו רוצה לגלות רק לבית דין ויציית למאמר ב"ד, ועיין בנימוקי יוסף [ב"ק י"ב ע"ב מדפי הרי"ף] דלא עדיף הוא משליח בית דין. אכן כשכבר היכהו שהבי"ד מספקין שאפשר שלא היה אפשר אפילו להם להציל רק בהכאה, הוא ג"כ פטור על הכאתו, אבל לכתחילה קשה להתיר הכאה.

לכן נראה דדעת הרמב"ם והשו"ע להכריע ולחלק בין קרקע למטלטלין, דבמטלטלין דאיכא חשש פסידא, אפילו לכתחילה מותר להכותו, אבל בקרקע דליכא שום חשש פסידא אסור לכתחילה, ויש חילוק בין לכתחילה בין דיעבד. דהא דקאמר בש"ס [ב"ק כ"ז ע"ב] דבמקום פסידא לכו"ע עביד איניש דינא לנפשיה, היינו הפסד ברור, כגון בהאי גרנותא דקאמר התם דלא נשאר לחבירו מים לדלות, ואיכא הפסד ברור ויהיה לו היזק בשדהו, והבי"ד לא יגבו לו היזקו עפ"י הדין, כי הוא רק גורם דפטור, אז ודאי מותר לעשות על פי [עצמו] הכאה, דבודאי יהיה ניזק ולא יושלם לו היזקו על ידי בית דין, אבל שלא במקום הפסד ברור, אבל מכל מקום איכא חשש הפסד, כגון שתופס ממנו מטלטלין דגזילה, אף דהבית דין יגבו

ממנו, אך מכל מקום איכא חשש הפסד דאימר יבריהם או יקלקלם, בהא פליגי בבבא קמא שם, וקיימא לן דאפילו בכהאי גוונא עביד איניש דינא לנפשיה. אבל במקום דודאי יכול להציל שלו על פי בי"ד בלי שום חשש כלל, כגון בהאי גוונא המבואר בסימן תכ"א, דהא בודאי לא יקולקל ביתו כשיעמוד שם קצת שעה עד שילך לבי"ד, והבי"ד ישלחו להוציאו משם, ס"ל להרמב"ם והשו"ע דאסור להכותו, כיון דליכא שום חשש הפסד הוי כאפשר להציל בענין אחר, דהא אפשר להציל ע"י בי"ד, וכל שאפשר להציל בענין אחר אסור להכות כמבואר בסוגיא שם.

עביד איניש דינא לנפשיה- טעם הדין

שו"ת משנה הלכות חלק ט סימן שטו ד"ה אבל הא

אבל הא הלכתא דאדם עושה דין לעצמו אם נבקש טעם לדבר הוא משום דאין מעמיד עצמו על ממונו וירדה תורה לסוף דעתו של אדם ועוד דתקנת רבים הוא דאל"כ כל אחד ילך ויחטוף ויגזול דבר מחבירו ומלאה הארץ חמס ועד שילך השני לב"ד או לא ימצא עדים וכיוצא בו ונמצא לקה מדת הדין ומלשון הרדב"ז בפ"ב מהל' סנהדרין הי"א שכתב וז"ל ומשמע אפילו איניש דעלמא דלא הוה צורבא מדרבנן דכיון דבדין עבד לא טרח למיזל קמי דינא ע"כ נראה לכאורה הטעם דהא דצריך לילך לב"ד כיון דאדם קרוב אצל עצמו לא יעשה כדין אבל היכי דכדין עבד לא צריך לילך לב"ד ועושה דין לעצמו כי זה הלכה שהוא שלו, ומה"ט גם ע"ה עושה דין לעצמו עיין תשב"ץ ח"ב סי' רנ"א.